

Fluidna avtoriteta – Kvalitativna raziskava manifestacij starševske avtoritete v Sloveniji

*Metka Kuhar**

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede

Povzetek: Namen članka je pokazati, kako starševska avtoriteta deluje v slovenskih družinah. Sprašujemo se, kako se starševska avtoriteta uveljavlja skozi starševske zahteve, pričakovanja ter pravila o (post)adolescentovih svoboščinah in omejitvah tako skozi starševski nadzor kot sankcioniranje. Zanima nas tudi, kako se (post)adolescenti odzivajo na starševsko avtoriteto. Raziskava kaže, da je starševska avtoriteta prilagojena splošni kulturi medgeneracijskih pogajanj, pri čemer starši razvijajo in uporabljajo pretežno posredne, subtilne strategije vplivanja na otroke, ki jih ti večinoma legitimirajo. To posebej velja za raziskovano področje šolske uspešnosti otrok, na katerem so pričakovanja otrok in staršev pretežno usklajena. Na področju sodelovanja otrok pri gospodinjskih opravilih pa se starševska avtoriteta zaradi neponotranjenja pravil na strani otrok uveljavlja na direktnjše, toda kvazi-demokratske načine.

Ključne besede: avtoriteta, komunikacija, mladostniki, starši

Fluid authority – A qualitative exploration of manifestations of parental authority in Slovenia

Metka Kuhar

University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences

Abstract: The aim of this article is to investigate how parental authority works in families in Slovenia. We examined in what ways is parental authority asserted through parental demands, expectations and rules about adolescents' freedoms and limitations through parental control as well as sanctioning. Secondly, we investigated how do adolescents and post-adolescents react to parental authority claims and measures. The study shows that parental authority is accommodated in ways that comply with the general culture of intergenerational negotiations. Parents develop and use predominantly direct, subtle influence strategies which are being legitimized by children. This is especially true for the investigated domain of school performance with prevailing congruent parental and children's expectations. In household chores domain, where rules are not interiorized by children, parental authority is being asserted in more direct, quasi-democratic ways.

Key words: authority, communication, adolescents, parents

CC = 2956

*Naslov / Address: doc. dr. Metka Kuhar, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenia. E-mail: metka.kuhar@fdv.uni-lj.si

V sociološki literaturi o sodobnih družinskih oblikah velja splošno soglasje, da so se odnosi med starši in otroki v zadnjih desetletjih spremenili. Predvsem so se odmaknili od omejevalnega starševskega usmerjanja, vključno s poslušnostjo otrok, v vzorec ponavljajočih pogajanj med starši in otroki (du Bois-Reymond, Büchner in Krüger, 1993; Solomon, Warin, Langford in Lewis, 2002). Izginjanje tradicionalne starševske avtoritete in demokratizacija odnosov med starši-otroki naj bi bila del meta-procesa družbenih sprememb.

Sledeč Norbertu Eliasu bi lahko rekli, da modernizacijo v sferi družine spremlja prehod iz ukazovalnega gospodinjstva v pogajalsko gospodinjstvo (du Bois-Reymond, te Poel in Ravesloot, 1998; Torrance, 1998). V tej perspektivi se odnosi med starši in otroki na mikro nivoju razvijajo v tesni povezavi z razvojem na makro nivoju, npr. z emancipacijo žensk, splošno družbeno demokratizacijo, pluralizacijo družinskih oblik itd. Slednje je olajšalo ponotranjenje samonadzora, ki je pomembno prispeval k manj formalnim, bolj odprtim odnosom med starši in otroki ter tudi k manj formalnim medgeneracijskim odnosom v celoti. Čustva se lažje in bolj odkrito izražajo, fizični kontakti med starši in otroki so bolj pogosti, tabu teme so v družinski komunikaciji manj pogoste in pravica do občasnega umika iz tesnih družinskih razmerij bolj sprejemljiva.

Pogajalska gospodinjstva je vzpostavilo postopno uravnoteženje moči, do katerega je ta družbeni razvoj pripeljal. Taka gospodinjstva lahko opišemo z Giddensovo tezo o demokratizaciji odnosov med starši in otroki, za katero naj bi bili značilni »enakost, medsebojno spoštovanje, avtonomija, in odločanje skozi komuniciranje« (Giddens, 2000, str. 97-98). Moč je izginjala skozi pogajanja, pri čemer pa modernizacija nima enakega vpliva na vse družine. Razlike vztrajajo in se kažejo tudi v klasifikacijah, primer kakršne je razlikovanje du Bois-Reymondove idr. (1998) med tradicionalnimi in moderniziranimi ukazovalnimi družinami, dvema vrstama pogajalskih družin (pogajanja s pravili in situacijska pogajanja) in ambivalentnimi družinami; ali razlikovanje Torrancove (1998) med petimi tipi odnosov med starši in otroki (tradicionalni, modernizirana avtoriteta, omejena in fleksibilna pogajanja; neuspelo komuniciranje).

Tudi razvojno-psihološko področje preučevanja odnosov med starši in otroki večinoma podpira modernizacijski diskurz, čeprav razvojno-psihološki pristopi načeloma ne pojasnjujejo, zakaj so se odnosi med starši in otroki spremenili oz. jih obravnavajo kot statične. Na primer, najpogostejša, tradicionalna shema tematiziranja avtoritetnega odnosa med starši in otroki v psihologiji in pedagogiki, t. j. pristop starševskih stilov (Baumrind, 1966, 1967, 1971) se prvenstveno ukvarja s povezavo med različnimi vzorci starševske avtoritete in drugih vidikov starševanja (toplina, involviranost, komunikacijski stil, zrelostne zahteve) z različnimi psiho-socialnimi »rezultati« v delovanju in razvoju otrok, ne pa s historičnim spreminjanjem avtoritetnih odnosov. Kvečjemu so v ospredju teh raziskav medkulturne razlike v pojmovanju avtoritete in odnosov med starši in otroki (Sorkhabi, 2005).

Če vzamemo še en primer; t. i. teorija socialnih področij (social domains theory), ki se osredotoča na preučevanje percepcij starševskih pravilnih staršev in adolescentov na različnih področjih, pomembnih za adolescentovo življenje, ugotavlja, da se proti koncu adolescence asimetrični odnosi med starši in otroki razvijejo v bolj enakopravne in recipročne (Smetana, 1995; Smetana, Crean in Campione-Barr, 2005). To spremembo poganjajo strategije adolescentov za uveljavljanje avtonomije (Hofer, 2003), kot tudi starši sami, ki čedalje bolj podpirajo adolescentsko avtonomijo tako, da jim omogočajo, da pokažejo več odgovornosti, da sprejemajo neodvisne odločitve in da razvijajo svoje mišljenje in občutke (Smetana in Chuang, 2001).

Vendar pa raziskave kažejo, da asimetrija moči med starši in otroki ostaja pomembna kljub soglasju staršev in otrok o idealih demokracije in zasebnosti, kot tudi soglasju o horizontalnih načinih komuniciranja na osnovi nenehnih pogajanj. Starši imajo zaradi svojega statusa pravnih varuhov otrok do določene starosti še naprej (legitimno) avtoriteto in dejansko formalno moč nad otroki. Avtoriteta staršev temelji tudi na njihovih izkušnjah, znanjih in privilegiranem nadzoru nad viri itd. (Jamieson, 1998). Določena stopnja enostranskosti v odnosih med starši in otroki vztraja vsaj na nekaterih področjih tudi takrat, ko otrok že doseže avtonomijo (Hofer, 2003).

Nadalje, nekateri avtorji ugotavljajo, da se sredstva starševske kontrole in nadzorovanja preprosto spreminjajo in da postajajo bolj posredna, prikrita in nevidna; vendar pa se ne zmanjšujejo z otrokovo naraščajočo starostjo (Brannen, Dodd, Oakley in Storey, 1994). Youniss, DeSantis in Henderson (1992) so recimo pokazali, da so starši starejših adolescentov večkrat kot starši mlajših adolescentov tisti, ki izražajo razočaranje v zvezi s problematičnim vedenjem, razpravljajo o posledicah, pozivajo k odgovornosti ali naštevajo alternative namesto uporabe prepovedi ali neposrednega nadzora. T. i. monitoring oz. starševsko (sprotno) spremljanje in poznavanje aktivnostih svojih otrok je druga oblika posrednega nadzora (npr. Kerr in Stattin, 2000). Solomon, Warin, Langford in Lewis (2002) ponujajo še več dokazov za vztrajanje enostranskosti v odnosih med starši in otroki kljub navidezni demokratični odprtosti komuniciranja. V svoji kvalitativni študiji so pokazali, da se boji za moč med starši in otroci nadaljujejo, večinoma skozi starševsko izsiljevanje informacij od otrok ali skozi grožnje, da bodo tako ukrepali, ter skozi otrokovo prikrivanje informacij. Kroflič (2007) celo trdi, da so najbolj razširjene oblike starševske avtoritete, kot so diplomatska manipulacija, kaznovanje ali discipliniranje s tišino, neizražena pričakovanja oblike čustvenega pogojevanja in represivne *per se*.

Vse veje argumentacije, razvojnopsihološka, sociološka in pedagoška pa se strinjajo, da se starši lahko čedalje manj zanašajo na tradicionalne, avtoritarne, ukazovalno-nadzorovalne oblike avtoritete pri usmerjanju otrok. Namesto tega se zdi, da sta starševska avtoriteta, kjer je ohranjena, oz. mikropolitika moči znotraj družine, vzpostavljeni s pomočjo alternativnih sredstev. Cilj tega članka je raziskati, kako se starševska avtoriteta vzpostavlja, ohranja in reproducira v družinah z adolescenti in post-adolescenti. Za namen tega članka starševsko avtoriteto konceptualiziram

kot odnosno, dinamično, ki se neprenehoma proizvaja in reproducira v procesu interakcije in komuniciranja. Izhajam iz predpostavke, da avtoriteto označujejo razlike v razporeditvi moči med starši in otroci (glej Kroftlič, 1997; Bingham, 2008). Na ta način je starševska avtoriteta definirana kot gonilna sila v ozadju starševskega reguliranja – včasih tudi manipulacije – otrokovega vedenja na podlagi asimetrije moči, ki jo otroci priznavajo in legitimirajo.

Osrednje vprašanje je: na katere načine se starševska avtoriteta izpogaja, uveljavlja in legitimira glede na razvoj in implementacijo (eksplicitnih in implicitnih) starševskih pravil v slovenskih družinah z adolescenti? Argumentacija temelji na raziskavi upravljanja družinske moči na različnih področjih.

Slovenija je, s svojo relativno gladko tranzicijo v družbo s tržnim gospodarstvom in večstrankarskim sistemom ena tistih bivših socialističnih držav, ki so se hitro modernizirale. Že prva mladinska študija leta 1986 (Ule, 1988) je pokazala na moderne trende v življenjskih stilih, vrednotah, prehodih in družinskih ureditvah slovenske mladine že v času socializma. V devetdesetih se je mladost še podaljševala in vzorci prehodov v odraslost so postali bolj pluralni in nepredvidljivi (Ule idr., 1996; Ule, 2000; Ule in Kuhar, 2003). Čedalje več mladih Slovencev, še posebej mladi z višjo izobrazbo in tisti, ki živijo v mestu, sledi življenjskim vzorcem, ki jih je mogoče opisati kot »izbirne biografije« (du Bois Reymond, 1998).

Eden izmed najbolj opaznih mladinskih trendov je podaljševanje skupnega življenja mladih s starši. V Evropski uniji ima Slovenija enega izmed najvišjih deležev mladih moških in žensk, starih med 18-34 let, ki živijo kot otroci svojih staršev v izvornem gospodinjstvu (Commission of the European Communities, 2009). Slovensko mladino označuje dolgo trajajoča odvisnost od staršev. Prehod v odraslost in še posebej doseganje finančne in stanovanjske neodvisnosti, kot tudi ustvarjanje lastne družine se podaljšujejo v pozna dvajseta ali celo v trideseta leta. Hkrati pa je pogosto, da imajo mladi pravico do avtonomnih odločitev na področjih kot so prosti čas, prijateljstva in intimni odnosi, življenjska filozofija in zasebnost, že okrog 13. do 15. leta (Ule idr., 1996; Ule, 2000). Raziskave nakazujejo, da mladi odlašajo s »tradicionalnimi« prehodi v odraslost ne le iz strukturnih omejitev, pač pa bolj iz subjektivnih, osebnih razlogov (»izbir«). Tu so pomembni predvsem v povprečju podporni in kakovostni odnosi s starši (Rener, 2006; Ule in Kuhar, 2008). Pa vendar je M. Ule (2000) kritično izpostavila, da je paternalistični in infantilizirajoč stranski učinek odnosov med starši in otroci eden izmed glavnih razlogov odlašanja s preходом v odraslost. Prav ta podaljšani odnos odvisnosti, ki je značilen za slovensko mladino, nudi možnost, da opazujemo vzorce starševske avtoritete med mladimi različnih starosti, v tem primeru v starosti med 13 in 21 let.

V nadaljevanju podrobneje predstavljam raziskovalna vprašanja in potek študije. Preliminarni odgovori na zastavljena vprašanja so podani v treh korakih. Na osnovi ugotovitev najprej v splošnem razpravljam o vprašanju demokratizacije v družini. Sledi pogled na uveljavljanje starševske avtoritete glede na otrokovo

uspešnost v šoli in glede na bolj konfliktno vprašanje gospodinjskih opravil. V zaključni razpravi podam svoje ugotovitve in predlagam osvetlitev določenih vidikov manifestacije starševske avtoritete, ki bi lahko pomagali pripraviti bolj celovit okvir za splošen pojem avtoritete znotraj družin. Osnovno vprašanje tega članka je: *kako* se starševska avtoriteta vzpostavlja in kaže v vsakdanjih družinskih praksah? Domnevam, da starševska avtoriteta deluje skozi uveljavitev starševskih pravil (eksplicitnih ali ne eksplicitnih, institucionaliziranih ali *ad hoc* postavljenih) glede otrokovih svoboščin in omejitev (oz. pravic in dolžnosti). V tej perspektivi je kritično otrokovo sprejetje in legitimacija teh pravil. Razlikujem štiri vidike: razvoj pravila, uveljavljanje, implementacija in legitimacija starševske avtoritete. Njihovo medsebojno povezanost analiziram glede na interakcije med starši in otroci na dveh vzorčnih področjih, to sta področje šolskih pričakovanj do otrok in področje sodelovanja otrok pri gospodinjskih opravilih.

Področje *šolanja* sem izbrala, ker gre za področje, ki mu družine z otroki (in družba) načeloma pripisujejo izjemen pomen, in je obenem pomembno področje za uveljavljanje starševske avtoritete glede družbenih (in javno dostopnih) definicij uspeha in neuspeha v zgodnji starosti. Predstavlja javno področje vidne uveljavitve ali neuspeha starševske avtoritete. Drugo področje, področje gospodinjskih opravil, se nanaša na enako pomembno zasebno domeno pogajanj moči za »zaprtimi vratik«. Predvsem sem to področje izbrala zato, ker se je v prejšnjih raziskavah izkazalo kot najbolj konfliktno področje (Kuhar, 2008). Za razliko od šolanja je to področje, kjer je skupni interes otrok in staršev manjši, starševska pristanskost pa bolj očitna.

Metoda

Udeleženci

Vzorec obsega 60 članov 20 dvostarševskih družin z obema biološkima staršema: 20 prvorojenih (post)adolescentov in njihovih mater in očetov. Povprečna starost otrok v vzorcu je 17,0 let ($SD = 2.4$). Povprečna starost mater je 42,3 let ($SD = 3,7$), očetov pa 44,2 let ($SD = 3,9$). 20,0 % otrok je edincev, 55,0 % je starejših od dveh otrok; 20,0 % najstarejših v družinah s tremi otroki. En otrok je najstarejši med štirimi otroki. Otroci obiskujejo naslednje vrste šol: štirje (20,0 %) osnovno šolo, štirje (20,0 %) srednjo poklicno šolo, osem (40,0 %) gimnazijo, štirje (20,0 %) študirajo. Šolski uspeh v predhodnem šolskem letu se je razprostiral od dobrega do odličnega: dva (10,0 %) anketiranca sta imela dober šolski uspeh, deset (50,0 %) jih je imelo prav dober in osem (40,0 %) odličen uspeh.

Po samoizraženih informacijah ima 5,0 % mater in 5,0 % očetov osnovnošolsko izobrazbo, 45,0 % mater in 60,0 % očetov ima srednješolsko izobrazbo, medtem ko ima 50,0 % mater in 35,0 % očetov univerzitetno izobrazbo (2-letno višješolsko

univerzitetno izobrazbo ali 4-letno visoko izobrazbo ali več). Porazdelitev starševske izobrazbe kaže, da vzorec zastopa širok spekter socialnih (in posredno ekonomskih) ozadij¹. 35,0 % intervjujanih družin živi na podeželju, 45,0 % v mestnih delih in 20,0 % v predmestjih².

Pripomočki

Na opisanem vzorcu so bili izvedeni pol-strukturirani, na probleme osrediščeni intervjuji (Witzel, 2000). Intervjuvanje je potekalo v času med decembrom 2008 in januarjem 2009. Da bi raziskala nepričakovane ideje, ki nastanejo v teku intervjujev, sem odprta vprašanja, ki vabijo k pripovedovanju, kombinirala z bolj konkretnimi vprašanji. Smernice za intervju so nastale na podlagi vprašanj, ki se zastavljajo v literaturi. S pomočjo intervjuja sem najprej postavila vprašanja v zvezi s komunikacijami in odnosi med straši in otroci na splošno, nato pa še vprašanja o obstoju in obsegu pravil, ki se dotikajo otrokovih pravic in omejitev. Zadnja tematika je bila v intervju uvedena posredno, prek vprašanj o nesoglasjih ali spornih temah. Sodelujoči so bili vprašani, kako so pravila, če obstajajo, vzpostavljena; kako otroci ta pravila sprejemajo; in kako jih starši nadzorujejo in sankcionirajo. Intervjuji so se nadaljevali do točke domnevne teoretske zasičenosti.

Postopek

Intervjuji so potekali na domovih sodelujočih, izvedla jih je avtorica članka in usposobljene spraševalke – podiplomske študentke magistrskega seminarja. Člani družine so bili intervjuvani eden za drugim, spraševalke smo bile z vsakim intervjuvancem oz. intervjuvanko posebej same. Vsi intervjuji so bili posneti in so trajali med 35 in 70 min. Družine so bile za sodelovanje izbrane na podlagi neverjetnostnega vzorčenja s pomočjo snežene kepe. Da se je družina kvalificirala za sodelovanje, je moral biti prvorojeni otrok star med 13 in 21 let in še vedno živeti doma z obema biološkima staršema.

Pri analizi sem vidike utemeljevalne teorije kodiranja in analize (Strauss in Corbin, 1990) kombinirala s primerljivimi in nasprotujočimi primeri (Kelle in Kluge, 1999). Intervjuji so bili v celoti prepisani in analizirani s kombinacijo vertikalnih (na primer orientiranih) in horizontalnih (križni primeri) korakov. Glavni poudarek analize je bil na odkrivanju pomenov in kategorij s postopnim procesom interpretacije, kodiranja in primerjave. V začetnem procesu odprtega kodiranja izbranih kategorij

¹Zaposlitveni status staršev nisem vključila v analizo, saj ima Slovenija dolgo tradicijo ženske polne zaposlenosti in uradna nezaposlenost v Sloveniji v letu 2008 je bila relativno nizka: nižja od 10 % (5,5 za moške in 8,1 za ženske). (Statistični urad Republike Slovenije, 2008).

²Po uradni statistiki približno polovica celotne dvomilijonske populacije Slovencev živi v mestnih področjih (Statistični urad Republike Slovenije, 2008). Vendar pa je tudi podeželje relativno razvito in večinoma enako modernizirano kot mestna področja.

in tem intervjujev ter kategorij in tem, ki so izhajale iz materiala, so bile kategorije in teme organizirane v sistem kodiranja. Ta sistem sem nato uporabila pri vseh intervjujih. Kategorije so bile dokončno vzpostavljene skozi osno in selektivno kodiranje skupaj z glavnimi vprašanji, ki so vzniknili kot najbolj pomembna.

Rezultati

Demokratizacija v družini? Nekatero splošne ugotovitve

Gledano v celoti, intervjuji nakazujejo intenzivno kulturo razpravljanja in komuniciranja med starši in otroci, kar v veliki meri potrjuje Giddensovo tezo o demokratizaciji odnosov med starši in otroci, pa tudi premik proti pogajalskemu gospodinjstvu, kot so se izrazili du Bois-Reymondova idr. (1993). Vendar pa sem našla tudi oblike posrednega nadzora, ki pričajo o bolj kompleksnem in manj eksplicitnem značaju odnosov moči med starši in otroci, kar so izpostavili npr. Solomon idr. (2002). V sledeči splošni razpravi o odnosih med starši in otroci želim najprej analitično razlikovati med nekaterimi vidiki, ki podpirajo tezo o demokratizaciji.

Avtonomija. Temeljni trend, ki ga olajšuje naraščajoča dostopnost možnosti medsebojnega obveščanja o aktivnostih in poteh, je podeljevanje avtonomije otrokom. Avtonomija, ki jo uživajo otroci, se s starostjo otrok v splošnem povečuje. Naslednja izjava je zelo zgovorna:

»Svobode sm pa itak zmeri imel dost. Že v 6. razredu ni blo nobene panike, če sm pršu po polnoči domov. Dobr, sej sm bil itak tuki na vasi, ampak vseeno ... sm poklical, kdaj bom prišel in to je to.« (sin št. 5, 19 let)

Odprtost. Pri opisovanju procesa odločanja o različnih zadevah, se sodelujoči večkrat nanašajo na idejo odprtosti (Solomon idr., 2002), kar nakazuje, da starši ne uveljavljajo svoje moči enostransko. Namesto tega starši in otroci vplivajo drug na drugega. Na primer, kot se je izrazil eden izmed staršev:

»Ker pri nas so stvari odprte..vsak ma pravico svoje stvari povedat. Tudi one, ne vem, tudi one vodijo naše življenje.« (oče št. 9)

Pogajanja. Samoodločanje otrok je komajda omejeno; v vseh proučevanih primerih imajo otroci maneverski prostor za pogajanja. Nihče izmed sodelujočih mladih ni izjavil, da starša postavljata pravila ali sprejemata pomembne odločitve brez da bi se posvetovala z njim/njo. Podatki poudarjajo Giddensovo tezo (2000), da morajo starši zagovarjati in vedno znova uveljavljati svojo avtoriteto. Na primer, starši ponudijo načelna opravičila za svoja dejanja, kot da bi bili otroci povsem enakopravni z njimi. Nujnost in prizadevanje staršev, da argumentirajo svoje zahteve, naraščata

s starostjo otroka. Pogostost pogajanj nakazuje manko ali odsotnost eksplicitnih in institucionaliziranih pravil. Čeprav so pogajanja pogosto konfliktna (vključujejo več ali manj čustvenih odzivov), se večinoma rešijo z dosego sporazuma, kompromisa na obeh straneh. Spodnji primer, ko mati komentira vedenje svojega sina, prikazuje, kako sodobni starši ne morejo več slediti lastnim prioritetam kot samoumevnim. Namesto tega so vključeni v nenehen proces pogajanj in iskanja kompromisov, tako z otroki, kot med seboj.

»Vedno so pogajanja, kdaj bo prišel, kako bo prišel, do kdaj je lahko zunaj, na kateri avtobus bo šel. Pri tem postavljanju meja vedno pride do odporov tako na eni kot na drugi strani. (premor) On (sin izhoda s prijatelji, opomba avtorice) to jemlje tako, kot da mu je samoumevno, kot da on mene samo poznani, sploh se mu ne zdi problematično ali da bi bilo treba to še kaj spremenit ali dogovorit. Ali pa recimo reče, da so se s sošolci dogovorili, da gredo ven in sploh ne razmišlja o tem, da bi se mi mogle zment, kdaj pride domov. In potem jaz zelo pretiravam v teh mejah, potem se midva z možem pogovoriva, brez da bi R. vedu. Mož mi prav pretiravaš, dejmo se zment za eno normalno zadevo in ko R. ponovno pride, se pa nekako zmenmo. Ponavadi je najin dogovor z možem še vedno drugačen od tistega, kar on pričakuje, ampak potem se le zmenmo.« (mati št. 10)

Obnavljanje zaupanja. Obseg otrokovega samoodločanja ne narašča le s starostjo otroka, ampak tudi z otrokovim odgovornim ravnanjem (ki ni nujno povezan s starostjo), ali »s pametjo«, kot je poudaril eden izmed očetov (oče št.15). To nakazuje pomen premišljenega ravnanja otrok za vzpostavitev in konstantno obnavljanje zaupanja staršev. Krožna regeneracija zaupanja, podeljevanje pravi na osnovi dejanj, lahko pomeni delovno intenzivne izmenjave. Kot je izpostavil oče v naslednjem navedku, se lahko »dilema« podeljevanja pravic razreši z nenehnim obnavljanjem zaupanja v otroka.

»Več jim zaupamo in ker jim tud zaupamo, morajo to tudi potrdit in če potrdijo, potem ni nobene dileme, da ne bi več.« (oče št. 13)

Nenehno spremljanje (monitoring) otrok. Vendar pa zaupanje, četudi je vzpostavljeno, ne pomeni odsotnosti vseh oblik nadzora. Ocena otrokovih dejanj v kontekstu vsakdanjega komuniciranja in skupnih aktivnosti nujno sproži oblike nadzora, ki jim otroci lahko nasprotujejo. Na primer, kot prikazuje naslednji primer, liberalna politika, ki otroku dovoljuje, da hodi ven, je lahko kombinirana s starševskim poizvedovanjem. V primeru, da imajo otroci te oblike nadzora za vsiljive in moteče, se lahko odzovejo temu primerno, in sporazum o nujnosti ali upravičitvi starševskega nadzora ni vedno dosežen.

Intervjuvarka: *»Ali te torej starši preveč nadzorujejo?«*

Intervjuvanec: *»Ja tko no, mama, če gremo vn, na primer, je skoz: kaj ste delal,*

kje ste bli, kako ste se mel. Pa sej razumem, sam ka skoz isto vpraša. Enkrat sm ji kar račun prnesu, lej to smo jedl, to smo pil. Ona me torej zaslišuje.» (sin št. 19, 18 let)

Mati je isti fenomen opisala na naslednji način:

»Da bi ga pa prov tko, kam so šli pa kaj so delal, se mi zdi, da ne. Je pa R. težko karkoli v zvezi s tem povedat. Se mi zdi, da karkoli ga vprašam, se njemu že zdi, da ga kontroliram, da ga nadziram, da ga skoz isto sprašujem, zdej mi že račune nosi. Njemu se zdi, da ga preveč sprašujem, meni se pa zdi, da ga vprašam tisto, kar je normalno, da me zanima.« (mati št. 19)

Starševska avtoriteta in otrokovo šolsko delo/uspeh

Otrokova uspešnost v šoli je prvi testni primer pomembnosti in praktičnega funkcioniranja starševske avtoritete. Šolanje je ena izmed glavnih tem razprave med starši in otroki. Za to je več razlogov. Najprej, izobrazbene aspiracije tako staršev kot otrok v Sloveniji so visoke (Rener, 2006). Ne glede na socialno ozadje skoraj vsi mladi ljudje v Sloveniji (to je 98 %) nadaljujejo z izobraževanjem na srednješolski ravni; študij na visokošolski ravni je postal množična izkušnja mladine (85 % mladih med 20. in 24. letom) (Unicef, 2008). Na splošno je pritisk po uspešnosti v šoli zelo visok, kljub očitno spreminjajočemu statusu tega uspeha v okviru številnih politik življenjskega poteka ali prav zaradi tega. Širitev in podaljševanje šolanja je namreč močno povezano z odlašanjem soočenja s kruto realnostjo trga dela. Po drugi strani je način pridobivanja informacij o otrokovi šolski uspešnosti del rituala starševanja. Način, na katerega so te informacije razkrite ali prikrite, je del otrokovih ritualov sprejemanja starševskega nadzora, skrbi in radovednosti ali zavračanja teh.

Kot kažejo podatki, se ne glede na otrokov šolski uspeh zdi, da se starši in otroci strinjajo glede pomembnosti ustrezne uspešnosti v šoli. Intervjuvani mladi so praktično brez izjeme potrdili lastno ponotranjenje pravil, povezanih s šolo; na primer prek vzpostavitve navad, kot so prednostno opravljanja domače naloge in priprav za šolo pred prostočasnimi aktivnostmi, ali obvezanosti k učni prizadevnosti. Naslednji primeri prikazujejo, kako se starši in otroci pogajajo o večinoma nekonfliktnih vprašanjih, povezanih s šolsko uspešnostjo. Sledi starševske avtoritete in konfliktov pri vprašanjih, povezanih z uspešnostjo v šoli, se razkrijejo samo pozornemu opazovalcu, saj so del subtilnih mehanizmov starševskega vodenja in podpore.

(Pozitivna) spodbuda. Ni nujno, da starši eksplicitno postavijo oz. izražajo pravila ali pričakovanja glede šolske uspešnosti. Največkrat gre za tihi, dolgoročni družinski konsenz. Obveze ni potrebno nenehno obnavljati ali je ponavljati v obliki konkretnih pričakovanj ali zahtev. Večina staršev se, na primer, izogiba jasnemu izražanju določenih želja glede otrokovih ocen. Kot prikazuje naslednji primer, starši pogosto izjavijo, da ne pripisujejo večjega pomena otrokovim ocenam v šoli. Namesto tega gre za implicitno, skupno razumevanje, da pozitivna spodbuda vodi

do boljših rezultatov kot pritisk ali sankcije. Kot pravi mati devetnajstletnega sina s pretežno odličnimi ocenami:

»Pr men je vedno bilo pravilo, da na ocene nisem nikoli posebej gledala. Jih nisem mučila, da bi morali ne vem kakšne rezultate dosegat. J. je bil vedno priden, dober, vesten učenec, vedno sem ga pohvalila, nikol pa nisem pritiska nad njim izvajala. Tud če je cvek dobil, sem rekla: »Povej, nič ni narobe, vsak lahko tud cvek domov prnese.« (mami št. 11)

Starši z večjimi aspiracijami po otrokovi uspešnosti, kot ta dejansko je, pa se načeloma ne zadovoljijo z neusmerjeno podporo. V teh primerih lahko starši neposredno in nenehno nadzirajo in vplivajo na šolsko delo in poiščejo načine, da še dodatno spodbudijo otroka. Naslednji navedek prikazuje primer ambiciozne matere, ki izraža in upravičuje svojo intervencijo in prispevek na temelju »potrebe« svojega sina, ne svoje potrebe. Razlog za njeno izrazito občutljivost za sinovo (javno) uspešnost je prav gotovo večji tudi zato, ker je ravnateljica šole.

»Njemu se sicer zdi, da je [‘dovolj priden v šoli’], vendar ga je treba kar kontrolirati in vzpodbujati. Še vedno to potrebuje. Mislim, da bi mogel biti že sam od sebe dost samostojen, da bi mogu vedet, kdaj mora bolj pritisnit, kdaj lahko malo popusti. On pa misli, da lahko skoz mal popusti.« (mami št. 4)

Subtilne oblike starševskega vodenja. Nekateri sodelujoči, zlasti odličnjaki, so izpostavili lastno samoodgovornost in nevmešavanje staršev v sprotno šolsko delo, kar v nadaljevanju ilustrira navedeni primer adolescentke. Vendar je dotična intervjuvanka v nadaljevanju povedala, da se s starši dnevno pogovarjajo o šoli in o vsem, kar je povezano s šolo. To pomeni, da so starši sproti seznanjeni z njenim delom. Posredni nadzor (monitoring) predpostavlja starševsko zaupanje, ki temelji na ugodnih preteklih izkušnjah. Omenjena hči je očitno povsem ponotranjila pomen šolskega dela in uspeha, gotovo tudi zato, ker ji to področje ne povzroča posebnih problemov. »Samo-upravljanje« (self-governance), termin, ki naj bi zajel sodobne oblike zabrisanih zunanjih in notranjih zahtev delovanja (Rose, 1999), bi lahko uporabili za opis njenega odnosa do šole in vedenja, ki zadovoljuje tudi pričakovanja in radovednost njenih staršev.

»Če vzamemo šolo za dolžnost, in uspeh v šoli, potem me na miru pustijo, ker za šolo mi nikoli ne težijo. Ampak tukaj res nimajo razloga.« (hči št. 8, 16 let)

»Največkrat dajo oni pobudo [starši dajo pobudo za pogovor], čeprav, če je bilo kaj posebnega, vedno jaz povem, ampak oni hočejo vedeti tudi vsakdanje stvari, na primer kaj je bilo v šoli, ali je kakšna ura odpadla, čisto banalne stvari, ki jih jaz ne bi začela govoriti, ko pridem domov.« (hči št. 8, 16 let)

Medtem ko v starševskih strategijah lahko zasledimo nekaj klasičnih oblik pogojevanja in asociativnega učenja, te ne prevladujejo. Neposredne sankcije ali grožnje z njimi v zvezi s šolanjem očitno niso potrebne; spodbude kvečjemu privzemajo obliko nagrad, ki so pa precej povezane z otrokovo uspešnostjo. Z drugimi besedami, kaznovanje ni pogosto; ponekod pa se dobre ocene »proslavlja«.

Intervjuvarka: *»Si nagrajena za šolske uspehe oziroma kaznovana za neuspehe?«*

Intervjuvanka: *»Ne. Mislim. Ne, ne, ne. Nikdar nismo meli. Mogoče smo šli ja kdaj na sladoled potem, ko smo vsi bili zadovoljni z neko dobro oceno. Ampak nismo pa prav posebej tega nagrajevali za neko dobro oceno.«* (hči št. 1, 21 let)

Otrokov notranji interes za izobrazbo ima prioriteto in nagrade lahko pomagajo vzdrževati otrokovo izobraževalno motiviranost.

»Vedno smo bli dogovorjeni, da šolo delajo zase. So nagrade, ampak ne pogojene z uspehom.« (oče št. 12)

Drugi testni primer za pomembnost in praktično funkcioniranje starševske avtoritete v modernih slovenskih družinah je povezan z uveljavljanjem gospodinjskih opravil, o čemer razpravljam v nadaljevanju.

Starševska avtoriteta in gospodinjska opravila

Za razliko od šolske uspešnosti je vključitev otrok v dnevno gospodinjsko delo kot tudi v komunikacijo v zvezi z njim veliko bolj sporno vprašanje. Akademski diskurz razlikuje vsaj štiri vidike sodelovanja v družini in gospodinjskih opravilih (npr. White in Brinkerhoff, 1981): razen očitnega učinka, ki je v razbremenjevanju staršev pri gospodinjskih opravilih, je gospodinjsko delo priložnost, da se otroci dejansko naučijo teh nalog. Razvojni učinek teh opravil je, da otroci »gradijo značaj« in razvijejo samostojnost in odgovornost. Nazadnje je sodelovanje pri gospodinjskem delu lahko prizorišče za učenje in razumevanje recipročnih (moralnih) obvez. White in Brinkerhoff (prav tam) ugotavljata, da med starejšimi otroki in bolj izobraženimi starši zahteva po recipročnih obvezah prevladuje, medtem ko preobremenjeni starši in samohranilci poudarjajo svojo potrebo po otrokovem prispevku zato, da uspejo obvladati gospodinjska opravila. Za to razpravo o starševski avtoriteti je najbolj pomemben vidik recipročnih obvez.

Natančnih empiričnih ocen o sodelovanju mladih ljudi pri gospodinjskih opravilih v Sloveniji ni. Vendar pa Eurobarometrova raziskava iz leta 2007, ki vključuje reprezentativno anketo na vzorcu 15- do 30-letnih Slovencev in Slovenk, ugotavlja, da 16,9 % mladih redno pomaga pri gospodinjskih opravilih v svojem prostem času; povprečje za EU-15 je bilo 8,1 %. Pomembno je poudariti, da delitev

gospodinjskega dela še vedno ostaja eden izmed osnovnih virov za reprodukcijo spolne asimetrije v slovenskih družinah (Kuhar, 2009). Še vedno, kljub tradiciji polne ženske zaposlenosti izven doma, ženske (vseh starosti) večinoma opravljajo večino gospodinjskega dela in negujejo člane družine. Prispevki moških so razumljeni zgolj kot »dodatna pomoč« (prav tam).

Splošna spolna pristranskost pri gospodinjskem delu se odraža tudi v ugotovitvah te raziskave, saj so večinoma matere tiste, ki obsežneje komentirajo »gospodinjska« vprašanja. Očetje manjkajo že v samem diskurzu. Reakcija dveh očetov na povezana vprašanja je zgovorna:

»Gospodinjska opravila? Vprašaj mojo ženo. Ona ima to čez.« (oče št. 17)

»Moja žena preživi več časa z otroci. Ona več dela po hiši.« (oče št. 18)

Tako tudi ne preseneča, da se fantje bolj upirajo sodelovanju pri gospodinjskih opravilih kot dekleta in da potrebujejo več spodbude ali v obliki pogajanj, nagrad ali v obliki groženj s sankcijami. Vendar matere sodelovanje otrok pri gospodinjskih opravilih zahtevajo ne glede na otrokov spol.

Starševska zahteva po otrokovem opravljanju gospodinjskih opravil ... Naj začnem z izjemo. Vrste gospodinjskih opravil, ki jih predlagajo starši, so zelo različne. Nekateri prosijo otroke, da sodelujejo v relativno enostavnih opravilih, medtem ko jih drugi vključijo v številna opravila ali celo v vse vrste opravil, vključno z delom okrog hiše ali na kmetiji. Samo en sodelujoči intervjuvanec je izjavil, da mu ni treba pomagati doma, kar je potrdila tudi njegova mati. Gospodinjska opravila v tej družini niso sporno vprašanje, saj so jim nenaklonjeni vsi člani družine in zato najamejo pomoč enkrat na teden.

Intervjuvarka: *»Kaj pa gospodinjska opravila?«*

Intervjuvanec: *»Bodi pametna! Če so, jih opravim tako poredko, da bi bilo škoda reči, da jih sploh imam. Pri nas se nihče ne sekira s tem. Enkrat na teden pride ena gospa pospraviti in to je to.« (sin št. 3, 18 let)*

... in otrokov odpor do njih. Ostali intervjuvanci potrebujejo izgovor, da ne sodelujejo pri gospodinjskih opravilih. Še posebej dodatno šolsko delo se pogosto uporablja kot izgovor, saj je šolsko delo prioriteto tudi za starše. Po drugi strani pa, ko se šolsko delo zmanjša, na primer v času šolskih počitnic, nekateri starši ne oklevajo dodeliti svojim otrokom dodatna opravila. Več kot polovica sodelujočih opisuje gospodinjska opravila kot konfliktno vprašanje, ki ga spremljajo nenehna pogajanja. Na primer, starši lahko začasno omilijo svoje zahteve, medtem ko otroci morda neradi priznajo njihovo avtoriteto. V praksi, kot kaže naslednji primer, gospodinjska opravila zahtevajo trajno prepričevanje in obe strani uporabljata stratificiran niz argumentov in potez, da bi dobili, kar (ne) želita.

Na primer, spodnji primer kaže, da mora mati vedno znova prepričevati trinajstletnega sina, da opravi relativno banalno opravilo, pri čemer se včasih zateče

tudi k skrajni grožnji s sankcijo, tj. odvzemu računalnika. Zanimivo je, da mati dojema kot konfliktno zgolj situacijo, v kateri ona zagrozi otroku s sankcijo. Izjavlja, da razen v izjemnih situacijah vselej otroka prepričuje na prijazen način, vsaj v začetni fazi njegovega negodovanja.

»Glede domačih opravil se pogajamo. Mu nikoli ni prav, njemu nikoli ni všeč, da mora posodo pospraviti iz stroja in enkrat na teden posesati zgornje nadstropje. In jaz bi rada, da bi sam od sebe vsak dan odprl stroj in pospravil in tega nikakor ne dosežem, ne. Sam od sebe se nikoli ne loti tega, moram ga opominjati, pa vedno je negodovanje, pri sesanju itak. V skrajni sili, ne, ko nič ne pomaga, potem mu pa pač samo eno šifro povemo in potem pomaga. Geslo na računalniku. In takrat potem vse naredi. Poskušaš najprej drugače, ene parkrat lepo. Včasih smo pa tudi mi tako, da se nam mudi, da smo živčni, in takrat hitreje pač prideš do skrajnega ukrepa. Vendar malokrat pride do te faze, faze konflikta.« (mati št. 2)

Dotični adolescent je sam 'priznal' svoje nasprotovanje starševskim pravilom na tem področju oz. zgolj površinsko podreditev staršem zaradi izogibanja sankciji. Obenem je sam omenil, da materin stil uveljavljanja zahtev 'dopušča' njegovo nasprotovanje. Mati očitno ubira navidezno prijazen in deliberativen ton pri uveljavljanju svojih pravil, vendar pa gre pri tem za njeno manipulacijo, saj očitno ne dopušča ugovora. Isti otrok je povedal, da oče za razliko od mame izrazi tovrstne zahteve na velelni način, kljub temu pa se otrok tudi pri takem pristopu upira. So pa starši vendarle našli zelo učinkovito sankcijo, tj. grožnjo s prepovedjo dostopa do računalnika.

»Ja, za dolžnosti me je mami vprašala, če bi, oči je pa rekel, da naj me ne sprašuje, če bi, da to je tako in tako bo. Čeprav vem, da ... Takrat, ko mi je rekel, da moram sesati celo zgornje nadstropje in še spodnje, sem čisto ponorel in začel tolčiti po mizi ... Takrat sem se res razjezil, zdaj pa pač delam to. Ja, kolikor toliko se sedaj držim dolžnosti. Če pa slučajno jih prešpicam, pa mi takoj zagrozijo z odvzemanjem računalnika. Tako da moram narediti.« (sin št. 2, 13 let)

Tudi v družinah, kjer ne prihaja do otrokovega direktnega in/ali nenehnega nasprotovanja pravilom glede gospodinjskih opravil, so otroci poročali, da jih je je potrebno nenehno spodbujati, da opravijo dogovorjena opravila oz. so to izražali tudi starši. Skratka, videti je, da na tem področju otroci nenehno postavljajo starševsko avtoriteto pod vprašaj.

»Bom pa tko rekla, da je bolj tip, ki ne bi rad delal, ampak pol, ko ga zbežaš, pa dela.« (mati št. 5)

»Razlogi« za opravljanje gospodinjskih opravil. Pri legitimiziranju zahtev za sodelovanje otrok pri gospodinjskih opravilih so starši (v pogajanjih) uporabljali

različne vrste vsebinske argumentacije. Zelo redko je bilo, da bi starš zgolj zahteval poslušnost, temveč so starši ponavadi poudarjali pomen vestnega izpolnjevanja (skupno) dogovorjenih obveznosti in obljub, pridobivanja delovnih navad. Pogosto so poudarjali pomen občutka družinske skupnosti, na primer:

»Vsak član družine mora prispevati k redu.« (mati št. 20)

Ponavadi otroci ne ponotranjijo zahtev svojih staršev na tem področju brez neodobranja, pogajanj ali zgolj navideznega sprejetja. Izjeme so dekleta iz ruralnih družin ali iz družin z več otroki, kjer je količina gospodinjskega dela enostavno bolj očitna, kot kaže spodnji primer devetnajstletnice iz ruralne družine s tremi otroki:

»Sej imamo vse polno pravil, ampak ti tulku zlezejo pod kožo, jih niti ne jemleš več kot pravila, no. Pač to, da vsi delamo vse, recimo. To je eno nezapisano pravilo, ker vemo, da moramo vsi vse delat, ker je polno za nardit in pač, če videš, da je kaj za nardit, je tudi pošteno, da nardiš, če maš cajt, prej ti kdu kej govori.« (hči št. 1, 19 let)

Načini uveljavitve starševske zahteve po otrokovi participaciji v gospodinjskih opravilih. Načini, kako starši vzpostavijo otrokovo odgovornost za gospodinjska opravila, ali to vsaj poskušajo, so različni. Nekateri starši, včasih samo matere, uvedejo ta pravila na igriv način, skozi zabavo (na primer tako, da »pretihotapijo« nekatera pravila, kot je dejala ena izmed mater (št. 14). Drugi prenesejo odgovornost na otroka s hvalo in nagrajevanjem za njihovo »pomembno« odgovornost. V večini primerov pa poskuša celotna družina doseči sporazum, katerega se otroci lahko držijo.

Naslednja navedka prikazujeta pogoste starševske strategije, ki delujejo navkljub polemikam. V prvem primeru gre za uporabo pozitivnih sankcij (za nagrajevanje).

Intervjuvarka: *»A se spomniš, kako ste takrat to [delitev gospodinjskih pravil] določili?«*

Intervjuvanec: *»Ja kar rekl so mi, jest sm se s tem strinjal, pa sem tri leta več daril zaradi tega dobival.«* (sin št. 4, 16 let)

V drugem primeru gre za ekstremni primer pogajanj, kjer se je mati odločila, da bo s svojimi otroci podpisala pogodbo, zato da bi zlomila njihov odpor proti neformalnim sporazumom.

»To smo se pa kar s pogodbo zmenil. Jaz sem z vsakim pogodbo podpisala, in sicer je bil vsak zadolžen za svoje.« (mati št. 10)

Otroci večinoma sodelujejo pri postavljanju pravil glede gospodinjskih opravil, toda ne vselej. Naslednji primer nakazuje, da obstajajo izjeme, kjer so pravila implementirana brez posveta z otroki.

Intervjuvarka: *»So bila pravila izpogajana, dogovorjena?«*

Intervjuvanka: *»Ma, ponavadi so bila kar določena. Bomo to naredili in je bilo že logično, kar je samo po sebi, da bomo naredili, ku ata al pa mama naredi tu al pa tu, pa včasih si se kregal, da ne. In vejo vsi, da dost kregat se nimaš kej, da moraš naredit in tu je ratalo samo po sebi logično.«* (hči št. 1, 19 let)

Ob neupoštevanju dogovorjenih ali s strani staršev določenih pravil se večina staršev kaznim iz načelnih razlogov izogiba ter raje svoje otroke vedno znova opominjajo. Sankcije so tako na tem področju kvečjemu v obliki verbalnega pritoževanja oz. oštevanja. Primer v nadaljevanju kaže, da mati kljub zavedanju, da njen način reguliranja otrokovega vedenja ni prepričljiv, in prepričanju, da bi kazen ali grožnja s sankcijo zalegla, ne uporabi teh taktik. To nakazuje na otrokovo subtilno moč.

»Saj verjetno bi pa edino ena kazen zalegla, da bi se mu to (da bi enkrat na teden posedal stanovanje, opomba avtorice) usedlo v zavest. Ne vem. Ker na koncu prideš do tega, da če mu ne daš ene kazni, take, ki mu veliko pomeni, se nikoli, ampak res nikoli, ne usedejo zadeve. Če bi mu na primer prepovedala računalnik, bi vsak dan sesal, sem prepričana. Na žalost. Ampak raje ne kompliciram.« (mami št. 17)

Razprava

Izhajajoč iz široko sprejetega trenda demokratizacije družinskih odnosov v zahodnih družbah se v tej razpravi sprašujem o načinu, na katerega se imanentno asimetrična porazdelitev moči med starši in otroki v sodobnih slovenskih družinah izpogaja in prevede in prevede v različne manifestacije starševske avtoritete. Splošna analiza intervjujev nakazuje, da se pogajanja o starševski avtoriteti odvijajo v ozračju demokratizacije odnosov med starši in otroki, ki so jih identificirali Giddens (2000), du Bois-Reymondova (1993, 1998) in ostali omenjeni avtorji. Z drugimi besedami in neposredno v zvezi z vodilnimi vprašanji tega članka: otroci imajo precejšen vpliv na konstitucijo in manifestacijo starševske avtoritete – glede njenega razvoja, uveljavljanja, implementacije in legitimacije. Proces pogajanj o pravilih in vlogah v odnosih med starši in otroki je večstranski in vsekakor ne enosmeren. Obe strani se učita o prioritetah in razlogih druga druge. Medtem ko rezultati s področja šolskega dela in uspešnosti podpirajo tezo o demokratizaciji odnosov med starši in otroki, pa so ugotovitve na področju gospodinjstkih opravil precej bolj dvoumne.

Na področju šolanja je starševska avtoriteta bolj kot s pravili izražena s pričakovanji, s poudarkom na pomembnosti akademskega uspeha za otroke same. Ker ta pričakovanja ustrezajo splošnim družbenim pričakovanjem in so – v mojem vzorcu – bolj ali manj v resničnem interesu otrok, so sprejeta z malo nasprotovanjem ali brez njega. Na tem področju se je starševska avtoriteta, če je sploh dojeta kot avtoriteta, izkazala kot popolnoma upravičena. To je gotovo povezano s dejstvom,

da je imel večji del intervjuvancev v predhodnem letu prav dober ali odličen uspeh, predvsem pa vzorec ni obsegal mladih z nezadostnim uspehom, zato rezultatov ne moremo posplošiti na celotno populacijo. Kljub temu pa se kažejo določeni trendi. Pravila na šolskem področju so videti bolj ali manj ponotranjena, otroci pa pretežno vestni in sami odgovorni za svoje šolsko delo. Ugotovljena sporazumnost nakazuje, da starševska avtoriteta izgublja nekaj svojih asimetričnih značilnosti. Celo stalno poizvedovanje in druge motivacijske strategije izpadejo kot popolnoma legitimne oblike subtilnega starševskega vodstva s pozitivno konotacijo starševskega interesa, vodstva ali spodbude. Starševski nadzor je posreden in subtilne oblike spremljanja otrokovega šolskega dela in uspeha so sestavni del dnevnih družinskih pogovorov. Starši bolj neposredno uveljavljajo svojo avtoriteto v obliki nenehnega nadzora, opominov, (periodičnih) preprirov itd. samo če otrok ni odgovoren pri šolskem delu, vsaj ne v očeh staršev, ali če otrok ne zadovoljuje aspiracij staršev glede šolskega uspeha. Skratka, vsaj na preučevanem vzorcu se zdi, da imajo otroci ponotranjene sistemske zahteve, in starši s svojimi družbenimi pričakovanji so samo eden izmed »medijev«, četudi zelo pomemben, za utrjevanje pomembnosti šolanja.

Na področju gospodinjskih opravil pa razvoj starševskih pravil, njihovo uveljavljanje in implementacijo kot tudi legitimacijo starševske avtoritete ovira dejstvo, da si otroci gospodinjskih opravil ne prilastijo kot sebi lastna. Tako starši kot otroci razvijajo različne pogajalske strategije. Čeprav na tem spornem starševska avtoriteta pokaže svoje zobe, ugotovitve kažejo, da starši, večinoma matere, omahujejo pred uporabo drastičnih ukrepov v obliki sankcij, da bi zlomile otrokovo nasprotovanje ali odpor. Medtem ko nekateri sprejmejo manj subtilne strategije za ohranjanje avtoritete, pa se starši večinoma zavedajo, da so samo kolektivne rešitve, kot so družinski sporazumi ali pogodbeni dogovori, ki kvazi-demokratizirajo starševsko avtoriteto, sposobne preprečiti otrokovo nezadovoljstvo ali ponavljajoče konflikte. Po drugi strani pa otroci, vsaj ti, zajeti v vzorec, prav tako omahujejo pred stopnjevanjem situacije v primeru nesoglasij. So pa zelo občutljivi na prepričevalni stil svojih staršev in prepoznajo nasprotujoča ali manipulativna sporočila.

Rezultati igre moči na področju gospodinjskih opravil ne puščajo dvoma o odsotnosti enakosti v odnosih med starši in otroci. Medtem ko imajo otroci malo manevrskega prostora glede zahtev staršev in se lahko več ali manj odzovejo zgolj z omahovanjem in odlašanjem, bodo matere znale »pritisniti na pravi gumb« za uvedbo gospodinjskih pravil. Vendar, kot prikazuje raziskava, otroci razvijejo različne oblike privolitve, od ponotranjene poslušnosti do zgolj navidezne oziroma začasne podreditve. Starši in otroci uporabljajo stratificirane strategije za doseganje svojih interesov; poznane so jim tudi strategije in strateške reakcije »nasprotne« strani. Razprave okrog gospodinjskih opravil, v katerih prevladujejo matere, nakazujejo, da bi se egalitarnost znotraj družine dodatno bistveno okrepila z zmanjšanjem spolne asimetrije v preferencah in moči tudi med staršema. Spolne razlike v starševski drži do posameznih področij opominjajo na nujnost razmisleka o značilnostih odnosa med staršema (vsaj kar se tiče egalitarnosti sodelovanja pri vzgoji in gospodinjskih

opravilih ter njune konsenzualnosti glede vzgoje).

Ugotovitve na področjih šolske uspešnosti in gospodinjskih opravil namigujejo, da moramo pogledati onstran mikrozabojnika družine in upoštevati javne in zasebne vplive bojnih polj na področju konstitucije avtoritete. In končno, raziskava kaže, da starševska avtoriteta obstaja tudi tam, kjer se zdi nevidna, prikrita ali zamolčana. Njeni mehanizmi lahko zavzamejo zelo različne oblike, ki segajo od pozitivnih spodbud in subtilnih oblik manipulacije do groženj s sankcijami ali njihove uporabe in kaznovanja. Če povzamem, ugotovljeni načini spopadanja z včasih spornimi prioritetami v okviru družin ne morejo prikriti vztrajajoče asimetrije moči v odnosu med starši in otroki. Raziskava namreč ne kaže – vsaj ne v raziskovanih družinah – da bi bila moč sprejemanja odločitev uravnotežena ali da bi bili otroci enakovredni partnerji. Namesto tega so odnosi moči znotraj družine, kot tudi specifične vloge, trajno podrejeni procesu (re)definicije in pogajanj. Očitno je, da intenzivno odnosno delo okrog vprašanj avtoritete vključuje stalna prilagajanja in sporazume. Mikropolitika moči v družinah, ki vključuje nenehno nasprotovanje s strani otrok, vzdržuje nenehni tok avtoritete oz. jo dela fluidno.

Naj se sedaj vrnem k delovni definiciji starševske avtoritete, ki sem jo predstavila na začetku. Kot sem lahko pokazala, sta asimetrija moči in njeno vzajemno pripoznanje konstitutivni za starševsko avtoriteto, ki jo proizvajajo in reproducirajo tako starši kot otroci (Sennett, 1980). Kot nakazujejo intervjuji s starši in otroki, je starševska avtoriteta lahko vzpostavljena, z obeh strani, na posvetovalen ali prisilen način, vendar pa v obeh primerih potrebuje legitimacijo in je vedno vzpostavljena kot skupni *produkt* družinskih odnosov. V idealnem primeru bo izboljšanje komunikacije znotraj družin in postopno izenačenje otrok tudi starševsko avtoriteto spremenilo v skupni družinski *projekt*. Videti je, da se avtoriteta in pogajanja medsebojno ne izključujeta (glej Torrance, 1998), temveč sta oba enakovredna dela sodobnih odnosov med starši in otroki.

Ugotovitve pozivajo k razširitvi obstoječih (funkcionalnih) definicij avtoritete. Podobno kot Brannen idr. (1994) ter Solomon (2002) tudi ta raziskava izpostavlja manj očitne vidike avtoritetnih vzorcev, ki jih moramo upoštevati pri celovitejšem razumevanju in empiričnem raziskovanju tega pojava. Raziskava obenem poudarja pomembnost koncepta avtoritete ter njenega razumevanja kot odnosne, dinamične kategorije, ki se nenehno proizvaja v procesih interakcije (Kroflič, 1997; Bingham, 2008). Namesto da bi konceptualizirali avtoriteto na nov način, rezultati poudarjajo potrebo po poglobljeni pojasnitvi in eksplikaciji obstoječega koncepta starševske avtoritete v teoretskem in empiričnem smislu.

Podajam še nekaj zaključnih misli o slovenskem kontekstu. Zaradi podaljševanja bivanja mladih Slovencev v izvornih družinah je starševska avtoriteta del neke vrste »double-bind« situacije otrok, kjer se otroci najverjetneje bolj prilagajajo starševskim zahtevam kot njihovi zahodni sovrstniki, saj so na dolgi rok odvisnih od različnih starševskih podpor. Z drugimi besedami, opaženi avtoritetni vzorci bi lahko bili odgovor na negotovost tranzicijskega obdobja, ki je starše in odraščajoče

otroke pripeljala bližje skupaj. V post-socialističnem kontekstu³ je bil družini zaradi družbenih turbulenc in negotovosti dodeljen ogromen pomen; in otrokovo zanašanje na izvorno družino je močno (Ule in Kuhar, 2003; Kovacheva, 2006; Tomanović in Ignjatović, 2006). Vendar se obenem zdi, da je staršem uspelo ustvariti pogoje, ki so privlačni za otroke. Ni jasno, do kakšne mere je to rezultat kulturnih vzorcev (npr. zelo visoka vrednost, pripisana otrokom, (pre)zaščitniško starševanje, izjemna pomembnost družine za vse vrste podpor), premišljenih starševskih odločitev (negovati tople odnose z otroci) ali posledica sodobnih vrednot in življenjskih stilov (visoka vrednost kakovosti vsakdanjega, individualiziranega življenja). To so vprašanja za prihodnje raziskave.

Zaradi omejenega obsega in kulturne pristranskosti raziskave želim na koncu nakazati tri smeri, v katerih bi lahko potekale nadaljne raziskave. Kot prvo, kaže se potreba po dodatnih in usmerjenih raziskavah v potencialno bolj »problematičnih« družinah, zato da bi podkrepili ali relativizirali ugotovitve in povečali njihov analitični domet v smislu »konceptualne reprezentativnosti« (Strübing, 2004, str. 33). Drugič, še posebej različni rezultati za obe področji nakazujejo pomembnost poudarjanja razlike med javnim in zasebnim v načrtih nadaljnjih raziskav. Na primer, zanimivo bi bilo raziskati starševsko avtoriteto na področjih, kjer interes staršev za javno uspešnost otrok nasprotuje interesu otrok. Tatuji in vidni telesni pirsingi adolescentov bi lahko bili tako področje, kjer zasebna sfera prekosi družinsko in je (zasebno) starševsko uveljavljanje avtoritete še posebej izpostavljeno očem javnosti. Z drugimi besedami, zdi se, da šolska uspešnost reprezentira idealen primer, kjer javna pozornost in prepoznanje pomagata fokusirati prioritete tako staršev kot otrok v skupen razlog. Zasebna reč, kot so gospodinjska opravila, pa ne dosega te konsenzualne ravni; in v primeru tatujev in pirsingov je natanko zasebna starševska uspešnost uveljavitve avtoritete v nevarnosti, da jo spodkoplje otrokova potreba po spreminjanju javne podobe in identitete. Končno, veljavnost koncepta starševske avtoritete bi lahko testirali z medkulturnimi poglobljenimi primerjavami manifestacij starševske avtoritete na različnih področjih.

Literatura

- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75(1), 43–88.

³ Močne medgeneracijske povezave in solidarnost znotraj in med družinami v srednje- in vzhodno-evropskih državah so bile podprte s politiko socialističnega sistema, ki je večino pravic in privilegijev (politik) usmerila k družini, ne pa k posameznikom. V post-socialističnem obdobju je bila varnostna osnova, ki jo je nudil socialistični sistem, uničena, in družine so postale čedalje bolj pomembne kot ponudniki materialnih in nematerialnih virov (Tomanović in Ignjatović, 2006).

- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4, 1–102.
- Bingham, C. (2008). *Authority is relational: Rethinking educational empowerment*. New York: State University of New York Press.
- Brannen, J., Dodd, K., Oakley, A. in Storey, P. (1994). *Young people, health and family life*. Buckingham: Open University Press.
- Commission of the European Communities (2009). *Youth – Investing and empowering. EU youth report*. Brussels: Commission of the European Communities.
- du Bois–Reymond, M., Büchner, P. in Krüger, H. H. (1993). Modern family as everyday negotiation: Continuities and discontinuities in parent-child relationships. *Childhood*, 1(2), 87 – 99.
- du Bois–Reymond, M.; te Poel, Y. in Ravesloot, J. (1998). *Jongeren en hun keuzes* [Young people and their choices]. Bussum: Coutinho.
- Giddens, A. (2000). *Preobrazba intimnosti* [The transformation of intimacy]. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hofer, M. (2003). *Selbständig werden im Gespräch: Wie Jugendliche und Eltern ihre Beziehung verändern* [Becoming independent through conversation: How young people and their parents change the relationship]. Bern: Hans Huber.
- Jamieson, L. (1998). *Intimacy: Personal relationships in modern societies*. Cambridge: Polity Press.
- Kelle, U. in Kluge, S. (1999). *Vom Einzelfall zum Typus: Fallvergleich und Fallkontrastierung in der qualitativen Sozialforschung*. Opladen: Leske & Budrich.
- Kerr, M. in Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: Further evidence for a reinterpretation of monitoring. *Developmental Psychology*, 36, 366–380.
- Kovacheva, S. (2006). Youth transitions and family support in a transforming social context: Reflections from the New Member States. V W. Lutz, R. Richter in C. Wilson (ur.), *The new generations of Europeans: Demography and families in the enlarged European Union* (str. 145–176). London and Sterling, VA: Earthscan.
- Kroflič, R. (1997). *Avtoriteta v vzgoji* [Authority in education]. Ljubljana: ZPS.
- Kroflič, R. (2007). Vzgoja za odgovornost onkraj razsvetljenske paradigme [Education for responsibility beyond Enlightenment paradigm]. *Sodobna pedagogika* 58, 56–71.
- Kuhar, M. (2008). The rights and duties of post-adolescent daughters: Daughters' and parents' accounts. *Sociologija (Belgrade)*, 50(4), 391–416.
- Kuhar, M. (2009). Stališča o spolnih vlogah, delitvi dela ter usklajevanju družinskega in poklicnega življenja v Sloveniji: Starostne, spolne in izobrazbene razlike [Attitudes on gender roles, division of household chores and on reconciliation of family and work life in Slovenia: Age, sex and educational differences]. *Socialna pedagogika*, 13(4), 311–333.
- Reiner, T. (2006). Odraščati v družinah (Growing up in families). V T. Reiner, M. Sedmak, A. Švab in M. Urek (2006), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji* [Families and family life in Slovenia] (str. 89–126). Koper: Annales.
- Rose, N. (1999). *Governing the soul: The shaping of the private self*. London: Free Associations Books.
- Sennett, R. (1993). *Authority*. New York: Norton.

- Smetana, J. G. (1995). Parenting styles and conceptions of parental authority during adolescence. *Child Development*, 66, 299–316.
- Smetana, J. G., Crean, H. F. in Campione–Barr, N. V. (2005). Adolescents' and parents' changing conceptions of parental authority. V J. Smetana (ur.), *New directions for child and adolescent development*, V. 108 – *Changing boundaries of parental authority during adolescence* (str. 31–46). San Francisco: Jossey–Bass.
- Solomon, Y., Warin, J., Langford, W. in Lewis, C. (2002). Intimate talk between parents and their teenage children: Democratic openness or covert control?. *Sociology*, 36(4): 965–983.
- Sorkhabi, N. (2005). Applicability of Baumrind's parent typology to collective cultures: Analysis of cultural explanations of parent socialization effects. *International Journal of Behavioral Development*, 29(6), 552–563.
- Statistični urad Republike Slovenije [Statistical Office of the Republic of Slovenia] (2008). *Statistični letopis Republike Slovenije 2008* [Slovenian Statistical Yearbook 2008]. Ljubljana: Avtor.
- Strauss, A. in Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Tomanović, S. in Ignjatović, S. (2006). Transition of young people in a transitional society: The case of Serbia. *Journal of Youth Studies*, 9(3), 269–285.
- Torrance, K. (1998). *Contemporary childhood: Parent–child relationships and child culture*. Den Hag : CIP–Data Koninklijke Biblioteek.
- Ule, M. (1988). *Mladina in ideologija* [Youth and ideology]. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti [Youth in society of risks and uncertainties]. V M. Ule, T. Renner, M. Mencin–Čeplak, in B. Tivadar, *Socialna ranljivost mladih* [Social vulnerability of youth] (str. 15–79). Ljubljana: MŠZŠ, Urad RS za mladino in Aristej.
- Ule, M. in Kuhar, M. (2003). *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni* [Youth, family, parenthood: Changes in life courses in late modernity]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M. in Kuhar, M. (2008). Orientations of young adults in Slovenia toward the family formation. *Young*, 16(2), 153–83.
- Ule, M., Renner T., Miheljak V., Mencin–Čeplak M. in Kurdija S. (1996). *Predah za študentsko mladino* [Time–out for students]. Ljubljana: Juventa.
- UNICEF (2008). *TransMONEE database 2008*. Sneto z naslova http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2008/Tables_TransMONEE.xls
- White, L. K. in Brinkerhoff, D. B. (1981). Children's work in the family: Its significance and meaning. *Journal of Marriage & the Family*, 43, 789–798.
- Witzel, A. (2000). The problem–centered interview. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1.
- Youniss, J., DeSantis, J. in Henderson, S. (1992). Parents' approaches to adolescents in alcohol, friendship, and school situations. V I. E. Sigel, A. McGillicuddy–DeLisi in J. Goodnow (ur.), *Parental belief systems* (str. 199–216). Hillsdale, N.J.: Erlbaum.

Prispelo: 05.01.2010

Sprejeto: 08.03.2010